

A társadalmi nemek problémájának megközelítései mai magyar kutatásokban

Kovács Mónika szerk. *Társadalmi nemek: elméleti megközelítések és kutatási eredmények.* Budapest: ELTE Eötvös Kiadó, 2017. 236 oldal. ISBN 978-963-284-835-8.

A társadalmi nemek tudománya — ismertebb nevén „gender” — kérdéseivel foglalkozó szakirodalom, követve a nemzetközi trendeket, öröndetes módon egyre bővül Magyarországon is. 2017-ben jelent meg Kovács Mónika szerkesztésében a társadalmi nemek vizsgálatával foglalkozó kurrens interdiszciplináris kutatásokat és elméleti megközelítéseket tartalmazó tanulmányokból álló kötete, az ELTE Eötvös Kiadó gondozásában. A kötet címe: *Társadalmi nemek: Elméleti megközelítések és kutatási eredmények.*

A kötet egy konferencia anyagára épül, melyet az MTA Filozófiai és Történettudományok Osztálya 2016. május 26-án rendezett a társadalmi nemek kutatásának eredményeiről (<http://mta.hu/esemenynaptar/2016-05-24-tarsadalmi-nem-elméleti-megközelitese-kutatasi-eredmenyek-300>). A könyv bemutatójának alkalmából létrehozott Facebook oldal szerint az MTA ezzel a konferenciával „egyenjogúsította” a társadalmi nemek tudományát, a többi tudományos témával egyenrangúnak elismerve ezt a kutatási területet is. Az a kérdés, hogy a konferencia megrendezése valóban gesztus értékűnek mondható-e az MTA részéről, nem vitatható. Ugyanakkor fontos megemlítenünk, hogy ezt a konferenciát évek óta rendszeresen megrendezett tudományos konferenciák sorozata előzte meg a témában, mint például a Szegedi Tudományegyetemen 2005 óta évente rendezett konferencia sorozat, a Budapesti Corvinus Egyetemen tartott konferenciák, vagy a Magyar Szociológiai Társaság Feminizmus szekciója által szervezett panelek, melyek nyomán a társadalmi nemek témája iránt egy nyitottabb, befogadóbb közeg és kultúra jött létre a magyar tudományos életben. Azonban, ahogy a kötet tanulmányai is mutatják, a jelenlegi társadalmi és tudományos helyzettel feminista szemszögből korántsem lehetünk elégedettek.

A kötet 14 fejezetet tartalmaz, melyek jó része, a „**Bevezető**” szerint, a konferencián elhangzott előadásokon alapul, de bekerültek a kötetbe olyan tanulmányok is, amelyek idő hiányában nem fértek bele az egynapos konferencia programjába. Jó lett volna, ha a Szerkesztő jelzi a szövegek megoszlását, vagy a kötetben Függeléként közreadja a konferencia

programját. A közreadott tanulmányok nagy része a pszichológia témaköréből merít, de képviseltetik magukat más tudományterületeket is, mint például a szociológia, diszkurzuselemzés és politológia. A tanulmányok többnyire hazai empirikus kutatásokon alapuló írások, de bekerültek átfogó, korábbi kutatásokat összegző tanulmányok is, vagy a társadalmi nemek kérdésének valamely aspektusát elméleti szempontból taglaló írások is. A feldolgozott témák meglehetősen szerteágazóak, leginkább a feminizmus, a női-férfi gondolkodás és attitűdök különbségei, a szexizmus válfajai, valamint a különféle társadalmi ideológiákkal és identitásokkal kapcsolatos témák kerülnek előtérbe. Az alábbiakban röviden kitérünk az egyes tanulmányok tartalmára.

A kötet nyitó tanulmánya **Pléh Csaba (CEU) és Boross Otilia (PPKE)** „**A nemek hatása a megismerési folyamatokban**” című írása. A szerzők a területen végzett korábbi empirikus kutatások alapján összegzik a perceptuális és kognitív folyamatokra jellemző nemi különbségeket. Az összegzés átfogó és alapos, röviden kitér azokra a módszertani problémákra, amelyeket ezek a vizsgálatok felvetnek. A szerzők ismertetik Doreen Kimura következtetéseit, aki abból a szempontból vizsgálta a kognitív folyamatokat, hogy a férfiak és nők miben teljesítenek jobban egymásnál. Eszerint a nők jobbak a támpont emlékezetben, az észlelési sebességük gyorsabb, nagyobb a verbális fluenciájuk, a szavakra jobban emlékeznek, gyorsabban számolnak, gyorsabban mozgatják az ujjukat. A férfiak ezzel szemben jobbak az útvonalak megjegyzésében, a vonalirányok megállapításában, a térbeni vizualizációban, a mentális forgatásban, a matematikai következtetésben, és a testen kívüli mozgásban (célba dobás). A szerzők a sokféle kognitív képességre vonatkozó adatok megvitatása után azt a következtetést vonják le, hogy a kognitív képességbeli különbségek férfiak és nők között tulajdonképpen nagyon kicsik, és agyi, vagy hormonális különbségekkel jobban magyarázhatóak, mint evolúciós elméletekkel.

A következő tanulmányt **Borgos Anna (MTA TTK Kognitív Idegtudományi és Pszichológia Intézet)** jegyzi, írásának címe: „**Pszichoanalitikus elméletek nőiségképe Freudtól a feminista pszichoanalízisig**”. A kiváló elméleti összefoglalóban a szerző részletesen bemutatja a freudi nőképet, ami leginkább a pszichoszexuális fejlődés normatív jellemzőire vezethető vissza: az Ödipusz-komplexusra, a lányok kasztrációs komplexusára, alapvetően passzív beállítódására, és (férfiakhoz viszonyított) fogyatékoságaira. A szerző szerint Freudnak ezek az elgondolásai nagyrészt kora sztereotíp nőképében gyökereznek. A szerző ezután részletesen tárgyalja Freud kortársainak — elsősorban a női analitikusoknak, bár megemlíti a magyar Ferenczit is — a freudtól eltérő nőképeit, majd áttér a Freudi nőkép feminista kritikái olvasatainak részletes

elemzésére. Itt szó esik mindazokról az elméletalkotókról — Juliet Mitchell, Nancy Chodorow, Jessica Benjamin, Luce Irigaray, Julia Kristeva, és Judith Butler —, akik rekonstruálták, és újra értelmezték, kikezdték a freudi pszichoanalitikus nőképet.

A harmadik tanulmány **Kovács Mónika (ELTE PPK) és Szabó Mónika (ELTE PPK)** saját empirikus vizsgálatain alapuló írása: **„Társadalmi nem és szexizmusok: A nemi hierarchiát igazoló nézetrendszerek elfogadása és elutasítása”**. Vizsgálatukban magyar, nem reprezentatív mintán — számos más izgalmas eredmény mellett — azt találták, hogy felnőtt nők körében az ellenséges szexizmus a radikális-szocialista feminizmussal fordított arányban függ össze, viszont a konzervativizmus elfogadásával jelentős, pozitív irányú összefüggést mutat nem csak az ellenséges, de a jóindulatú szexizmus is. Emellett a radikális-feminista attitűdökkel való egyetértés jelentős együtt járást mutat a férfikkal kapcsolatos ellenséges attitűdökkel.

Nagy Beáta (BCE) írása, **„Szervezetek és nemek”** címmel, azzal a kérdéssel foglalkozik, hogy az üzleti szervezetekben milyen egyenlőtlenségi rendszerek vannak, és hogy ezek működését hogyan lehet beazonosítani és elemezni annak érdekében, hogy a szervezetek hatékonyabban és méltányosabban működjenek. Ennek során elméleti összefoglalójában megvitatja az egyenlőtlenségek reprodukálásának folyamatait a szervezeteken belül, és az univerzális munkavállaló alakját, ami a férfiakat tekinti kiindulópontnak, ami miatt a munkavállaló nők eleve hátrányos helyzetből indulnak.

A női munkavállalással foglalkozik **Gregor Anikó (ELTE TÁTK)** tanulmánya is — **„A részmunkaidős foglalkoztatás dilemmái”** —, amely a hazánkban is egyre népszerűbb, ám az EU-ban a legalacsonyabb arányú női részmunkaidős foglalkoztatás kérdéseit vitatja meg. Mennyiben alkalmas ez a foglalkoztatási forma arra, hogy a gyermekes nőket visszacsábítsa a munkaerőpiacra; mennyire alkalmas a jelenlegi jogszabályi környezet arra, hogy ilyen típusú munkakört válasszanak a kisgyermekes nők; és mik a hátrányai a munkavállaló számára ennek a típusú foglalkoztatásnak. A statisztikák alapján úgy tűnik, egyelőre inkább a magasan képzett nőknek éri meg részmunkaidős állást választani.

Pálóczi Bence (BCE) és Nagy Beáta (BCE) tanulmánya — **„Nemi sztereotípiák a mese- és gyerekkönyvekben”** — saját empirikus kutatásukat foglalja össze, amit a magyar gyermekkönyvpiac felmérésével végeztek. Eredményeik azt mutatják, hogy a magyar gyermekkönyvek — illeszkedve a nemzetközi trendekbe — gender sztereotípiákra épülnek: a főszereplők és címszereplők között több a férfi, mint a nő; a férfi szereplők változatos és izgalmas aktivitásokat végeznek, míg a női szereplőket inkább az

otthon és a család szférájával kapcsolatos aktivitásokkal jellemzik a szerzők; a férfi és női karakterek leírására használt jelzők szintén a hagyományos sztereotíp vonásokat tükrözik. Érdekes jellemző, hogy a gender-sztereotíp ábrázolásmód alól a fiatalabb, vagy női szerzők sem kivételek.

Pléh Csaba (CEU), Forgács Bálint (Université Paris Descartes) és Fekete István (Universität Oldenburg) tanulmánya — **„Nemi sztereotípiák hatásai magyar egyetemistáknál: Egy empirikus elővizsgálat adatai”** — elsőként azt a kérdést vizsgálja, hogy vajon a BME egyetemistáinak önjellemzéseiben mennyire mutatkozik meg az az elfogadott nézet, miszerint a nők empatikusabbak, a férfiak viszont inkább rendszerező gondolkodásúak, valamint az autista gondolkodás bizonyos jellemzőivel is rendelkezhetnek. A vizsgálat eredményei azt mutatják, hogy a BME női és férfi hallgatói valóban elkülöníthetőek ezeknek a dimenzióknak a mentén. A szerzők ugyanakkor azt is megvizsgálták, hogy az egyes szakokon tanulók között vannak-e különbségek, vagyis amennyiben valaki reáltudományt hallgat rendszerezőbb gondolkodású, empatikusabb vagy autistább-e a humán tudományt hallgató társainál. Az eredmények itt már nem voltak ilyen egyértelműek. Az empátia magasabbnak bizonyult a társadalomtudományi tanulmányokat folytató diákok, mint a mérnöki, illetve természettudományt hallgatók körében, azonban a rendszerezés esetében nem volt kimutatható különbség. Más szóval, a magasabb empátia nem jár szükségszerűen együtt alacsonyabb rendszerezéssel. A szerzők által feltett másik kérdés egy evolúciós magyarázattal indokolt nemi sztereotípiára vonatkozik: Vajon a férfiak és nők eltérően ítélik-e meg a lelki és szexuális hűtlenséget? Eredményeik azt mutatják, hogy a nők érzékenyebbek az érzelmi megcsalásra, míg a férfiak mindkét megcsalási fajtát egyformán zavarónak tartják.

A következő tanulmányt — **„A felelősség paradoxona: a nemi erőszak mítoszok elfogadása és a társas identitás összefüggései”** — **Nyúl Boglárka (ELTE PPK), Ferenczy Dávid (ELTE PPK), Kende Anna (ELTE PPK) és Szabó Mónika (ELTE PPK)** jegyzi. Kutatásukban a Kiss László és társai által, az '50-es években elkövetett csoportos nemi erőszak megítélését vizsgálták, konkrétan azt, hogy a válaszdó által az elkövetőnek és önmagának tulajdonított, az ügy megítélése szempontjából relevánsnak ítélt társas identitás befolyásolja-e a nemi erőszak megítélését. Egy második vizsgálatot is lefolytattak azt követően, hogy az áldozat is kamerák elé állt, és az elkövető vallomást tett. E vizsgálat tárgya az volt, hogy hogyan változott meg az adott ügyben a nemi erőszak és az elkövető megítélése, és a különböző identitásdimenziók jelentősége, amikor biztossá vált, hogy nemi erőszak történt. A vizsgálat eredményei azt mutatták, hogy a nők jobban elítélik a nemi erőszakot, mint a férfiak. Kis karrierjét morálisan felmentő tényezőnek tekintették azok, akik jobban hittek a nemi erőszak mítoszokban

(ez érvényes volt még a második vizsgálat során is), valamint, azok, akik sportrajongók és/vagy kormánypártiak voltak. Azok viszont, akiknek az ellenzéksége és érintettsége volt fontos inkább elítélték Kisst. A szerzők azt a következtetést vonják le, hogy ha egy csoportba tartozónak érzi magát a személy az elkövetővel, akkor hajlamosabb őt felmenteni, míg ha külső csoport tagjának látja, akkor elítéli őt — legalább is az általuk vizsgált magyar minta esetében.

A következő izgalmas tanulmányt **Vida Katalin (ELTE PPK)** és **Kovács Mónika (ELTE PPK)** neve fémjelzi. Az írás címe: **„A token helyzet és a meritokrácia illúziója: a kivétel erősíti a szabályt?”** A szerzők saját empirikus kutatást végeztek azzal a kérdésfeltevéssel, hogy a nők szervezetben belüli token helyzetét mennyire tekintik igazságos megoldásnak a vizsgálat résztvevői. A vizsgálati személyek — női egyetemi hallgatók — egy kérdőívet kaptak kitöltésre egy fiktív diákszervezettel kapcsolatban, a kérdések látszólag a hallgatók diákszervezetekkel kapcsolatos attitűdjeit igyekeztek felmérni, különös tekintettel a nők arányára a vezetőségben. A vizsgálat eredményei azt mutatták, hogy a résztvevők bármilyen kvóta bevezetését igazságosabbnak tartották a jelenlegi 2%-os női aránynál a vezetőségben, és szimpatikusabbá vált számukra ettől az intézkedéstől a szervezet, még akkor is, ha ez nem jelentett érdemi változást a nők pozíciójában.

Lantos Nóra Anna (ELTE PPK) **Nagy Boglárka (ELTE PPK)** és **Kende Anna (ELTE PPK)** saját empirikus kutatásukra alapuló tanulmányukban — *„És ki fog fellépni a nők jogaiért? A mobilizáció lehetőségei és korlátai hátrány és privilégium mentén”* — a szexizmus összefüggését vizsgálták a kollektív cselekvéssel. Eredményeik azt mutatják, hogy a férfiak szexistábbak a nőknél, és a kollektív cselekvés iránti hajlandóságban is eltérő a két nem hozzáállása. Társadalmi igazságtalanság esetén a nőknél a változást célzó cselekvés volt a legnépszerűbb választás, ezt követte a mérsékelt cselekvés és az inaktivitás, míg a férfiaknál az inaktivitás állt az első helyen, ezt követte a változást célzó cselekvés, majd a mérsékelt cselekvés. Ugyanakkor a vizsgálati személyeknek a kísérlet végén adott értékelései arról tanúskodtak, hogy kritikusan viszonyultak a kérdéskörrel kapcsolatosan megfogalmazott feminista álláspontokkal szemben, többen nem láttak problémát a nők jogaival kapcsolatosan a mai nyugati társadalmakban.

Szabó Mónika (ELTE PPK) és **Kovács Mónika (ELTE PPK)** tanulmánya — **„A feminizmus szociálpszichológiája: attitűdök, identitás és cselekvés”** — szintén saját empirikus kutatásukra épül, melyben a feminizmussal kapcsolatos ideológiák és nemi szerep identitások feltárására egy nem reprezentatív, nagymintás online kutatást végeztek, felnőtt nők körében. A válaszolók megközelítőleg fele-fele arányban tartották magukat

feministának, ill. nem feministaként. Az antifeministák aránya kimondottan alacsony volt. A feminista identitás összefüggést mutatott a feminista attitűdök elfogadásával, azonban e kettő nem volt megfeleltethető egy az egyben egymásnak. A szerzők következtetései szerint a nők ügyeivel való azonosulás önmagában még nem vezet cselekvéshez, és társadalmi változásokhoz. Ez utóbbihoz szükség van az egyenlőségelvű nemi ideológiák elfogadására, és ebből következően a szexizmus és az intézményesült igazságtalan szerepleosztás elutasítására.

Szemán Dénes (ELTE PPK) és Szabó Mónika (ELTE PPK) írása — **„Feminizmus férfiszemmel: Férfi identitások reprezentációi a feminizmushoz való viszony kontextusában online közösségi terekben”** — szintén egy saját empirikus kutatásra épül. A vizsgálatban különböző virtuális (Facebook) férfiközösségek narratíváiban feltárták, hogy miként tematizálódik a női szerephez és a nőiességhez, valamint a feminizmushoz való viszony, milyen módon jelennek meg a tradicionális férfiassághoz kötött normák, érzések és elvárások. Leginkább az antifeminista oldalakat vizsgálták a kutatók. Az eredmények azt mutatják, hogy a férfiasság diskurzusaiban megjelenik a férfiak sikeressége és státusza, mint norma, ellenpontjaként pedig ennek esetleges kudarcai, mint például az egyedüli családfenntartó szerep finansziális nehézségei. A kutatók arra a következtetésre jutottak, hogy a vizsgálatban résztvevő csoportok tagjai érzékelik azt a társadalmi nyomást, amely az anyagi sikerességben méri a férfiasság értékét. A diskurzusokban szintén fellelhetőek voltak a femininitástól való félelem komponensei, a nemek közötti különbségek megszűnésétől való félelem, a homofóbia és a feminizmushoz való ellenséges viszony.

Pető Andrea (CEU) tanulmánya — **„Anti-gender, azaz a társadalmi nemek fogalmát, mint ellenségképet használó tudományos diskurzus megjelenése Magyarországon”** — a hazai tudományos körök gender-elméletekhez fűződő viszonyát vitatja meg. A szerző bemutat néhány, az anti-gender mozgalmakat tudományos alaposággal elemző politológiai, jogi, emberi jogi, feminista teológiai munkát, melyek már magyarul is hozzáférhetőek. Ugyanakkor részletes figyelmet szentel az anti-gender nemzetközi szintű mozgalmainak, a magyarra is lefordított publikációiknak, különös tekintettel egy, az MTA által kiadott lapban, a *Magyar Tudomány*ban megjelent anti-gender cikknek. „Minek köszönhető, hogy ezek a társadalmi nemeket, mint tudományos kategóriát megkérdőjelező cikkek megjelenhettek egy tudományos lapban?” — kérdezi a szerző. Ahhoz, hogy erre a kérdésre, és általában az anti-gender mozgalmak jelentette kihívásokra megfelelő választ adhassunk, a szerző szerint a társadalmi nemek kutatóinak új szövetségéseket kell keresnie, hogy elvegyék a társadalmi teret az egyre növekvő gyűlölet és kirekesztés elől.

A kötet záró tanulmányában — „»Tesztoszteronpárt«-e még a Jobbik? Nemi különbségek és szavazási motivációk a néppártosodó Jobbik szavazótáborában” — **Krekó Péter (ELTE PPK, Indiana University, Political Capital)** és **Kovács Mónika (ELTE PPK)** a European Social Survey (2015) adatainak alapján vizsgálják a Jobbik szavazótáborának nemi összetételét, attitűdjeiket és értékrendjét, ezek változásait 2010 óta. Eredményeik azt mutatják, hogy a Jobbik szavazótáborában kiemelkedő többségben vannak a férfiak a nőkhöz képest, még a 2015-ös felmérés alapján is. Bár a vizsgált időszakban a Jobbik szavazótábora jelentős bővülést tudott felmutatni, és a szavazótábor maszkulin vonásai is csökkentek, ez egyelőre nem eredményezte a nők növekvő támogatását. A Jobbik szavazóinak jellemző attitűdjének, az autoriter agresszivitásnak és tekintélyelvűségnek „feminin” dimenziójaként azonosított autoriter szubmisszióhoz tartozó két érték, a konformizmus és a tradicionalizmus, mind a férfi, mind a női jobbikos mintában alacsonyabbak voltak az átlagnál. Ebből a kutatók arra következtettek, hogy a modern radikális jobboldal által kínált politikai és pszichológiai élmény sokkal inkább a nonkonformizmushoz és a tradícióellenességhez, mintsem a szabálykövetéshez áll közel.

Összességében a kötetről elmondható, hogy a benne foglalt tanulmányok sokszínű képet rajzolnak a magyar társadalomról, különösen annak a társadalmi nemek kérdéseire, problémáikhoz való viszonyulásáról. A kötetben foglalt tanulmányok hasznos olvasmányként szolgálhatnak kutatóknak, szakembereknek és a téma iránt érdeklődő olvasóknak egyaránt.

*Berán Eszter
Pázmány Péter Katolikus Egyetem*